

K OTÁZKE PLASTICKEJ VÝZDOBY NA AMFORÁCH KARPATSKÝCH MOHYLOVÝCH KULTÚR¹

Jakub GODIŠ

GODIŠ, Jakub. *The question of plastic decoration on the amphora-form ceramic vessels of the Carpathian Tumulus Grave Cultures.* The paper deals with the question of the occurrence of significant plastic decoration in the form of so-called crow's foot, on the amphora-shaped ceramic vessels associated with the Carpathian Tumulus Grave cultural complex. This type of decoration can be quite reliably identified within ceramic material from the early phase of the Middle Bronze Age, where various elements of the previous highly-developed culture pottery styles are significantly fading-away. Some researchers associated this peculiar decorative phenomenon exclusively with the Tumulus Grave Culture, but sufficient attention has not yet been given to the detailed analysis, which would confirm these views. The primary objective of the study is to analyse archaeological contexts in which the mentioned plastic ornament occurs and to specify acquaintances with the internal development of the ceramic inventory of the Carpathian Tumulus Grave cultural complex. Earlier reviews of culturally specific nature of this phenomenon are verified from the view of the current state of research. Some observations related to other variations of plastic decorative applications appearing on the amphora-shaped vessels of the Tumulus Grave Culture provenance are outlined in the last section of this paper. The results are confronted with the hypothesis of the gradual spread of cultural elements of the forming Tumulus Grave Culture from the Middle Danube area to the eastern parts of the Carpathian Basin (nowadays central Hungary and the Tisza region) during the early period of the Middle Bronze Age.

Keywords: Middle Bronze Age, Carpathian Basin, Tumulus Grave Culture, ceramic vessels, plastic ornament;

Kľúčové slová: stredná doba bronzová, Karpatská kotlina, mohylové kultúry, keramické nádoby, plastický ornament;

ÚVOD

Počiatok strednej doby bronzovej charakterizujú v severozápadnej časti Karpatskej kotliny rozsiahle kultúrno-spoločenské transformácie na pozadí ktorých dochádza k formovaniu sa najstaršej mohylovej kultúry na strednom Dunaji (*Fischl et al. 2013, 355-371; Furmanek/Veliačik/Vladár 1999, 59; Godiš 2015, Mapa 3; Ožďáni 2015, 131*). Naproti bohatému sortimentu kosziderskej bronzovej industrie relatívne uniformného charakteru vystupuje v nálezovom materiáli daného obdobia i nezvyčajná rôznorodosť v modifikácii stvárnenia keramických nádob a istej degenerácií niektorých foriem (*Bartík 2012, 35-42; Marková 2006, 54; Ožďáni 2010, 259, 261; 2015, 142, 144; Sánta 2011, 305-320*). Medzi nálezmi polykultúrnych keramických štýlov (ottomansko-füzesabonský kultúrny komplex, kultúra Vatya, kultúry s inkrustovanou keramikou, Cruceni-Belegiš, okruh Vatin-Vršac-Gírla Mare-Círna) sa začínajú tiež sporadicky vyskytovať nezvyčajné prvky (viačnásobne orámované vypukliny, hrotité vypukliny, hrotité výčnelky na okrajoch mís, pupčeky, modifikované plastické lišty), ktoré nemajú pôvod v hrnčiarskych tradíciách predošlých autochtonných kultúr, ale predstavujú úplne novú kultúrnu entitu. Niektorí bádatelia ju zvyknú priradovať už k tzv. „bližšie nedefinovanej

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu VEGA MŠ SR a SAV č. 1/0208/15: „Človek a hory v priebehu času – od pravekých hradísk k stredovekým hradom“.

mohylovej kultúre“, ktorú v tejto včasnej fáze nie je vzhľadom na variabilný charakter keramického materiálu možné v zmysle neskoršieho vývoja medzi západnou a východnou časťou regiónu stredného Podunajska bližšie kultúrne diferencovať (*Bartík 2000, 23; Benkovský-Pivovarová 2008, 258*). Genéza „východnej“ mohylovej kultúry pokračuje prenikaním jej signifikantných kultúrnych elementov do širšej karpatskej oblasti počas mladšieho úseku stupňa BB a zavŕšuje sa v dôsledku akulturácie s lokálnymi doznievajúcimi kultúrnymi substrátnymi staršej doby bronzovej (*Dziegielewski/Przybyła/Gawlik 2010, 15; Godiš 2015, 111; Kovács 1975a, 48, 49; 1981, 93, Abb. 4; Kustár/Wicker 2002, 179, 180*). Výsledkom týchto komplexných procesov (aktuálny stav výskumu ich neumožňuje presne definovať ani bližšie špecifikovať) je vznik jednotlivých, vzájomne príbuzných kultúrnych skupín komplexu karpatských mohylových kultúr so svojimi regionálnymi špecifikami (skupina Egyek, Tápé a Rákoczifalva). Detailná analýza keramickej náplne vyvinutých karpatských mohylových kultúr avšak dosiaľ absentuje, a to i napriek značnej lokálnej variabilite v stvárnení hrnčiarskych produktov, ktorá ponúka bohatý priestor pre budúci teoretický výskum. Cieľom príspevku je načrtiť možnosti identifikácie signifikantných znakov na keramike, ktoré je možné spoľahlivo považovať za svojrázny autentický prejav už sformovanej karpatskej mohylovej kultúry v jej staršej vývojovej fáze vo východnej časti stredného Podunajska.

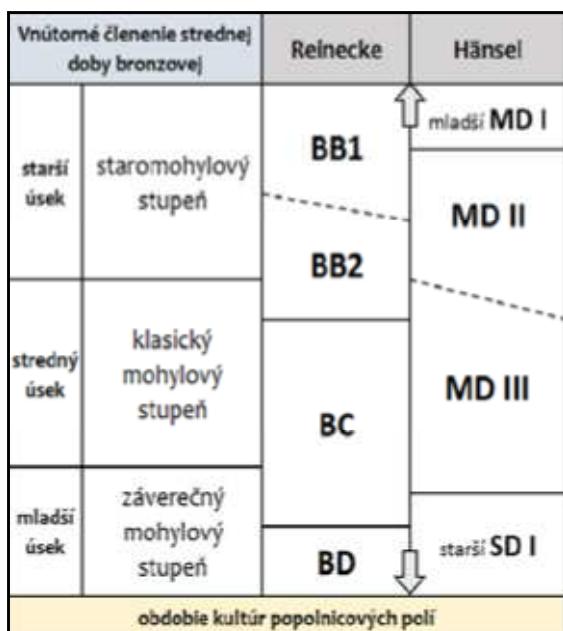
Predmetom štúdie sú plastické aplikácie na keramických nádobách, ktoré majú formu zosilneného výčnelka umiestneného na pleci nádoby, z ktorého smerom ku dnu vychádza trojica oblúkových rebier (niekedy sú pozdĺžne hranené). Tento typ svojrázneho dekoračného prvku nemá v odbornej literatúre ustálené pomenovanie a častokrát je vágne opisovaný len ako „rebrovaná plastická výzdoba“, resp. „oblúkové plastické lišty“ bez bližšej špecifikácie (napr. *Benkovský-Pivovarová/Chropovský 2015, 17; Kovács 1966, 195; 1975b, 314, 315; 1981, 90; Paulík 1959, 518; Vicze 2011, 141; Willvonseder 1937, 157, 158*). Naproti tomu, niektorí bádatelia používajú konkrétniejsie názvoslovie, ako napríklad výzdoba v tvare tzv. lomeného gotického oblúka (*Ožďáni 2015, 143*) či azda najviac výstižný termín nemeckého pôvodu – „Krähenfußleiste“ (*Hänsel/Kalicz 1987, 65*), čo označuje plastické „lišty tvaru vranej nôžky“. V príspevku sú použité rôzne zmienené formy pomenovania, i keď preferované je práve predošlé uvedené, ktoré podľa môjho názoru najpresnejšie opisuje predmetnú ornamentiku.

V nasledujúcom teste je z niekoľkých hľadiší analyzovaná problematika špecifickej plastickej rebrovanej výzdoby v podobe tzv. vranej nôžky. Pozornosť je venovaná primárne otázkam jej kultúrnej identity, chronologického výskytu a vypovedacej schopnosti vo vzťahu k zložitým kultúrno-historickým zmenám súvisiacim so vznikom regionálnych mohylových kultúrnych skupín v širšej oblasti Karpatskej kotliny v priebehu stupňa BB. Riešenie predložených otázok je založené na detailnom rozbore príslušných archeologických kontextov (sprievodných nálezov), sledovaní vzájomných chronologických vzťahov a v neposlednom rade i samotného priestorového rozšírenia predmetných nálezov.

Vzhľadom na častokrát diskutovanú otázkou periodizácie strednej doby bronzovej (najmä jej staršieho úseku; pozri napr. *Benkovský-Pivovarová 2008, 255*) je potrebné predstaviť chronologickú schému použitú v príspevku (tabela 1). Základom je modifikované pôvodné Reineckevo chronologické členenie podľa *T. Kemenczeiho* (1989, 93, Tab. I) a je doplnené vlastným periodizačným systémom pre oblasť stredného Podunajska od *B. Hänsela* (1968a, 21, Abb. 2). Vnútorná chronológia karpatských mohylových kultúr v zmysle ich vývojových etáp vychádza z koncepcie *A. Točíka* (1978, 69-73), ktorú najnovšie mierne upravil *O. Ožďáni* (2015, 137).

Doklady aplikovania trojítých oblúkových plastických rebier na keramike zo strednej doby bronzovej poznáme minimálne v 20 prípadoch zo 17 lokalít z územia Karpatskej kotliny (tabela 2; obr. 1, pozn. lokalita č. 11 – Marosvásárhely, okr. Târgu Mureş, je na mape len naznačená, a to z dôvodu jej excentricky situovanej polohy smerom na východ v rumunskom Sedmohradsku). Sledovaný prvok sa vyskytuje jednak na keramike v hrobových celkoch, tak i v sídliskovom materiáli, dokonca je výnimcočne zastúpený aj v archeologických kontextoch

Tabela 1. Vnútorné členenie strednej doby bronzovej, resp. obdobia karpatských mohylových kultúr. Autor: J. Godiš

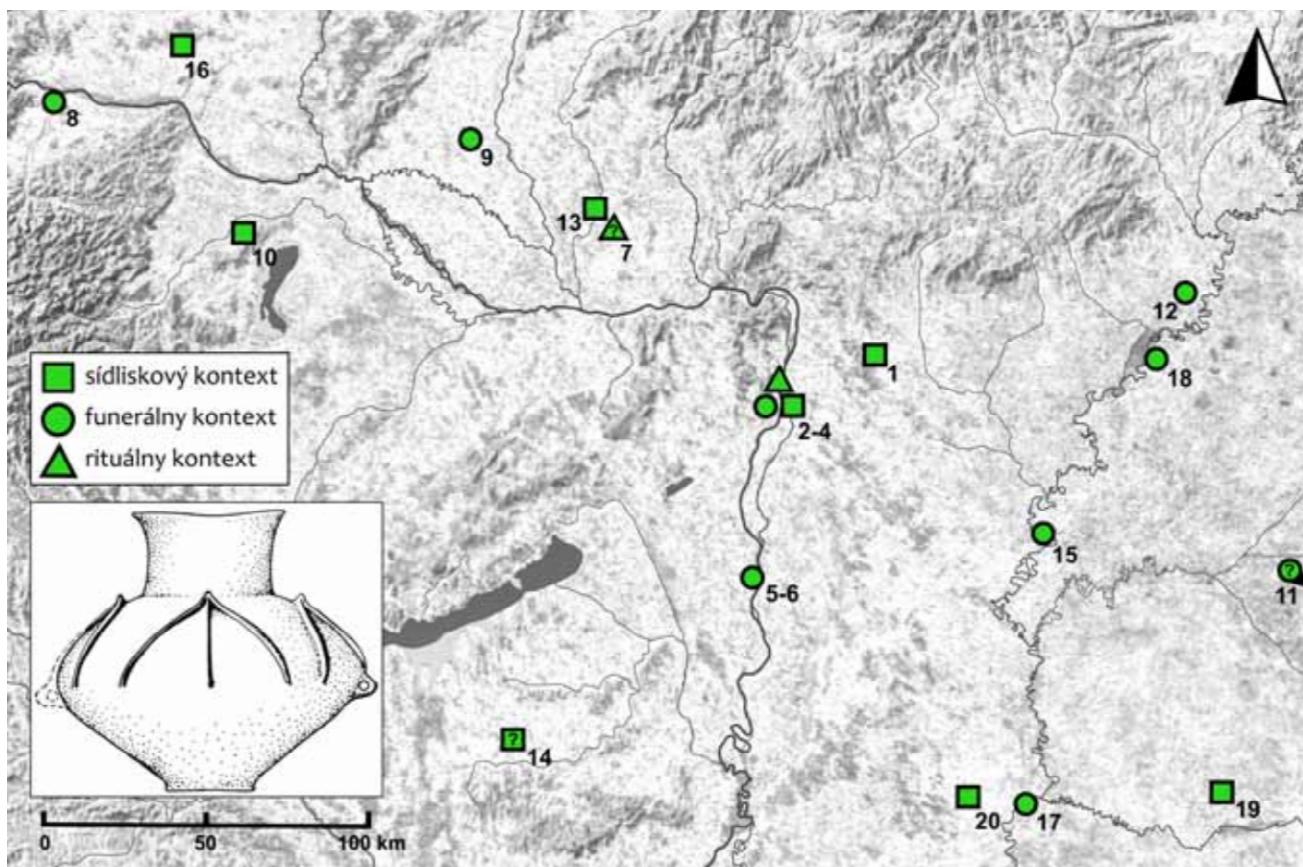

kultového či rituálneho charakteru. Z celkového počtu sú v prípade 12 exemplárov známe ich bližšie nálezové okolnosti (príslušnosť ku konkrétnemu archeologickému kontextu), z ktorých väčšina pochádza z oblasti dnešného Maďarska (spolu 13 prípadov z 10 lokalít). Tri prípady evidujeme z juhozápadného Slovenska a ďalšie tri z oblasti Dolného Rakúska a Burgenlandu. Jeden excentricky situovaný a relatívne problematický exemplár s neznámym nálezovým kontextom sa údajne našiel až v oblasti Mureş v dnešnom Sedmohradsku. Na základe priestorového vyobrazenia nálezu je možné rozlísiť dve základné geografické oblasti s výskytom sledovaného fenoménu:

- stredné Podunajsko (Dolné Rakúsko a Burgenland, juhozápadné Slovensko, stredné Maďarsko)
- stredné a dolné P otisie (Alföld a okolie Szegedu)

Tabela 2. Súpis nálezisk zo strednej doby bronzovej s výskytom keramiky zdobenej oblúkovými plastickými lištami v tvarze tzv. vranej nôžky. Autor: J. Godiš

MAPA (číslo)	LOKALITA	POLOHA	KONTEXT	LITERATÚRA
1	Bag	poblíž železničnej stanice	sídliskový nález	Kovács 1965, 67, 14. Ábra: 2
2	Budapest	Zugló (Vízakná u.)	sídliskový nález	Kőszegi 1973, 27, 13. kép: 4, 9
3	Budapest	Rákoskeresztúr (Szárny u. 7)	žiarový hrob	Schreiber 1971, 293, 1-3. kép
4	Budapest	Skála	kultový objekt (obj. 128)	Beszédes/Horváth 2008; András/Attila 2013; Szilas 2016
5	Dunaújváros	Duna-dűlő	žiarový hrob 603	Vicze 2011, 455, Pl. 222: 5
6	Dunaújváros	Duna-dűlő	žiarový hrob 548a	Vicze 2011, 456, Pl. 223: 7
7	Dvory nad Žitavou	Komáromi dűllő	kultúrna jama 1, 2 (?)	Točík 1956, 43, Tab. XVII; Paulík 1959, 517, obr. 209: 2; 1962
8	Franzhausen	II	kostrový hrob 1296	Neugebauer/Gattringer 1989, Abb. 26: 1296/3, 4
9	Majcichov	Dlhé lúky	kostrový hrob 15	Benkovský-Pivošarová/Chropovský 2015, 208, Taf. 54: 15-1
10	Mannersdorf am Leithagebirge	Hanfretzfeld-West	objekt 1 (Deponie 3)	Neugebauer 1980, 193, Abb. 20: 82
11	Marosvásárhely	? (Târgu Mureş)	? (z hrobu)	Hampel 1896, Tab. CCXXIV; Hänsel 1968b, Taf. 30: 20
12	Mezőcsát	Hörcsögös	žiarový hrob 80	Hänsel/Kalicz 1987, Taf. 10: 80-a
13	Šurany-Nitriansky Hrádok	Zámeček	sektor D/23 (vrstva)	Točík 1978-1981, 89, Taf. LXXXIX: 25
14	Rácegres	-	? (sídliskový nález)	Wosinsky 1891, 53; Hänsel 1968b, Taf. 2: 31
15	Rákoczifalva	Kastélydomb	hrob	Kovács 1981, 89, Abb. 1: 5
16	Steinabrunn	-	sídliskový nález	Willvonseder 1937, 259, 400, 401, Abb. 8: 25; Taf. 5: 2
17	Szeged	Bogárzó	hrob	Foltiny 1957, 31, Taf. I: 5
18	Tiszafüred	Majoroshalom	žiarový hrob 58	Kovács 1975, Pl. 5: 58-1
19	Vadaszán	Tanya	jama 1	Kállay 1983, 52, Abb. 11: 1, 2; 54, Abb. 14
20	Zákányszék	HMS - Ny/37	sídliskový nález	Sánta 2004, 74, 4. kép: 9

Obr. 1. Geografické rozšírenie amfor s plastickou výzdobou v tvare tzv. vranej nôžky v Karpatskej kotline. Čísla lokalít na obrázku zodpovedajú poradiu v tabuľke 2. Autor: J. Godiš

Na úvod je potrebné zdôrazniť, že obmedzený rozsah príspevku neumožňuje prezentovať detailný rozbor jednotlivých archeologických kontextov s výskytom špecifickej plastickej ornamentiky, preto sú nasledujúce odseky zamerané iba na referovanie najdôležitejších výsledkov vyplývajúcich z pozorovaní.

Dekoračný prvok tvaru tzv. vranej nôžky bol výlučne aplikovaný na pleciach amforovitých tvarov nádob, ktoré z hľadiska tektoniky zdieľajú v prevažnej väčšine prípadov rovnaké morfologické parametre (sú takmer identické). Spravidla ide o formu väčšej baňatej amfory s mierne podsadenou spodnou časťou a rovným dnom, ktorá v mieste maximálneho vydutia nesie obvodovú horizontálnu pretláčanú plastickú lištu a po stranach dve protiľahlé zvislé tunelovité uchá. Hrdlo je zväčša značné odsadené od tela a má valcovitý alebo kalichovitý tvar s von rozšíreným ústím (Tiszafüred, Mezőcsát, Dvory nad Žitavou, Budapest-Skála, Marosvásárhely, Steinabrunn).

Analyzovaný výzdobný motív si vzhľadom na široké geografické rozšírenie prekvapivo uchováva svoj uniformný charakter a vo svojom stvárnení vykazuje iba minimálnu škálu variácií. Znateľné modifikácie v spôsobe vyhotovenia evidujeme iba na exemplároch z lokalít Franzhausen (tab. II: G-1) a Mannersdorf am Leithagebirge (tab. II: H-3), kde evidujeme plastické lišty v tvare ležiaceho písmena E. Tento jav možno interpretovať ako dôsledok vplyvu keramických štýlov odlišného kultúrneho prostredia (Veteřov-Böheimkirchen, resp. vznikajúcej stredodunajskej mohylovej kultúry), v ktorom vo všeobecnosti nie je plastické zdobenie nádob v hrnciarskej výrobe tak rozšírené ako vo východnejšie ležiacich oblastiach. Medzi výnimky môžeme azda zaradiť i mladšie, relatívne ojedinelé nálezy amfor s oblúkovými plastickými rebrami z lokality Svatobořice-Mistřín (Stuchlík 2014, 130, 132, obr. 4: 3) či kombinovanú horizontálnu plastickú vlnovku predelenú zvislými lištami z Kronsdorfu (Will-vonseder 1937, Taf. 45: 1, 2). Tu stojí za zmienku fakt, že predošlý menovaný exemplár nesie dekoráciu, ktorá až nápadito pripomína motív na urne z Budapešti, polohy Rákoskeresztúr /82/

(tab. I: D-3). Sporadická prítomnosť týchto viditeľne pozmenených foriem môže súvisieť so skutočnosťou, že ide o nálezy pochádzajúce zo západnej periférie rozšírenia predmetného typu plastickej dekorácie, t. j. mimo vnútrokarpatského priestoru (obr. 1: 8, 10, 16).

Priestorové vyobrazenie nálezov „klasickej“ plastickej ornamentiky v podobe líšt pripomí-najúcich tvar vranej nôžky (za typický exemplár možno označiť nález z lokality Tiszafüred; tab. I: B-1) poukazuje na jej najzápadnejší výskyt vo východnej časti Dolného Rakúska (Steinabrunn), ktorý pokračuje ďalej smerom na východ v priľahlej časti juhozápadného Slovenska (Majcichov, Šurany-Nitriansky Hrádok, Dvory nad Žitavou) a popri toku Dunaja cez oblasť okolia dnešnej Budapešti (polohy Rákoskeresztúr, Zugló a Skála). Následne je evidentný jej koncentrovaný výskyt na strednom (Mezőcsát, Tiszafüred, Rákoczifalva) a predovšetkým na dolnom Potisí (Szeged, Zákányszék, Vadaszán). Prekvapujúca je absencia výrazných nálezov z oblasti Zadunajska, i keď výnimku predstavuje charakteristický exemplár amfory s otáznymi nálezovými okolnosťami z lokality Rácegrés nedaleko Balatonu. Za zmienku tiež stojí staré ojedinelé nálezy s plastickými lištami z lokalít Várpalota a Fenékpuszta (Kuzsin-szky 1920, 48, 60. Ábra). Na amforu z Várpaloty upozorňuje sice K. Willvonseder (1937, 158), avšak vzhľad tejto nádoby nie je publikovaný a bližšie podrobnosti o stvárnení jej výzdoby nie sú známe. Na druhej strane exemplár z Fenékpuszty nesie vlnovkovitú, resp. až cikcakovitú formu plastického ornamentu, ktorý má blízku analógiu na lokalite Szeged-Bilisics (tab. IV: 2; Foltiny 1957, 66, Taf. IV: 13). Obidva nálezy napriek tomu nemožno priamo spájať s predmetným typom výzdoby. Absencia sledovanej keramiky v zmienenej oblasti (obzvlášť severne od Balatonu) môže súvisieť s tamojším osídlením nositeľov stredodunajskej mohylovej kultúry (Egry 2002, 9-32; Horváth 1994, 219-235; Ilon 1999, 239-276). Napokon ich prie-nik zo severozápadne ležiaceho regiónu Burgenlandu a následný vývoj v tomto priestore je v súčasnosti už spoľahlivo doložený. Záverom možno zhodnotiť, že geografické rozšírenie dekoračného fenoménu v podobe plastických líšt tvaru vranej nôžky jasne indikuje jeho spä-tosť s vnútrokarpatskou oblasťou, konkrétnie so sídelným priestorom regionálnych komunit karpatskej mohylovej kultúry.

Otzázkou spresnenia chronologického výskytu oblúkovej plastickej výzdoby je možné rie-šiť pomocou spoľahlivo datovateľných sprievodných nálezov v archeologických kontex-toch. Sledované amfory sa v prevažnej väčšine prípadov našli ako urny v žiarových hroboch (Mezőcsát, Tiszafüred, Budapest-Rákoskeresztúr, Dunaújváros, Szeged) a výnimočne aj ako keramické prídatky v in humačných hrobových celkoch (Franzhausen, Majcichov). Aj keď pochádzajú z uzavretých nálezových celkov (z ktorých niektoré boli porušené sekundár-nym zásahom), tak ich precíznejšie datovanie v rámci zaužívanej periodizácie naráža na isté obmedzenia, keďže vo všetkých prípadoch absentuje prítomnosť chronologicky preukaz-ných kovových sprievodných nálezov. Keramické prídatky vyskytujúce sa v inventári tých-to pohrebov sú spravidla zastúpené kombináciou nádob - džbánok a misa. Chronologický rámcem výskytu väčšiny z nich je však relatívne široký, čo umožňuje len rámcové datovanie. Častým sprievodným nálezom sú hlboké misy s uchom pod okrajom a von rozšíreným ústím do tvaru štyroch protiľahlých jazykovitých výčnelkov (Tiszafüred, tab. I: B-2; Mezőcsát, tab. I: C-2; Dunaújváros, tab. I: F-1; Majcichov?). Sú všeobecne typické pre kosziderské obdobie (skupina Svätý Peter) a zároveň tvoria súčasť keramickej náplne staršieho stupňa mohylo-vých kultúr v Karpatskej kotline (Godíš 2015, 56, 57). Priaznivejšia situácia sa týka džbán-kov v nálezových kontextoch s výskytom plastickej ornamentiky tvaru vranej nôžky. Tie z morfológického hľadiska disponujú širšou variabilitou a v niektorých prípadoch je možné na nich identifikovať špecifické kultúrne prvky, čo slúži do istej miery ako datovacia pomôc-ka. Takýmto exemplárom je džbánok s lalokovitými nôžkami na dne nájdený v kostrovom hrobe 15 na pohrebisku v Majcichove-Dlhých Lúkach (tab. I: A-2), ktorý svojim vyhotove-ním odráža ešte hrnčiarsky štýl tzv. neskoromad'arovského kultúrneho prostredia. Podobné nálezy sú typické predovšetkým pre maďarovsko-mohylový horizont, resp. skupinu Svätý Peter (Godíš 2015, 114; Ožďáni 2015, 144). Niektoré deriváty pretrvávajú ojedinele až do mlad-

šej fázy staromohylového stupňa karpatskej mohylovej kultúry (napr. Nové Zámky-Tehelňa; Točík 1978, 72, obr. 9; Egyek, Kovács 1965, 75, 18. Ábra: 5). Pozoruhodný nález kostrového hrobu s kruhovým žľabom pochádza z lokality Franzhausen II v údolí dolného toku rieky Traisen. Jeho inventár obsahoval okrem amfory s výrazne modifikovanými plastickými rebrami tiež baňatý džbánok s valcovitým hrdlom (tab. II: G), ktoré J.-W. Neugebauer (1994, 90) datuje do stupňa BB1. Ďalšie príklady džbánkov, ktoré môžu napomôcť pri riešení otázky chronológie pochádzajú z nekropoly v Dunaújvárosi-Duna-dűlő (tab. I: E-2; F-2) a z okolia Budapešti (Rákoskeresztúr, tab. I: D-1, 2; Skála, tab. II: I). Tie sú príznačné výraznou baňatou spodnou časťou a kalichovite von rozšíreným hrdlom, ktoré sa často objavujú v kontextoch zo záverečného úseku kultúry Vatya (fáza Rákospalota) v kosziderskom období. Urnové hroby 548a a 603 z Dunaújvárosu, ako aj hrob z Budapešti (Rákoskeresztúr) sú datované do stupňa BB2 (Schreiber 1971, 294; Vicze 2011, 141, 200). Dôležitý a v odbornej literatúre často citovaný nález pochádza zo žiarového hrobu 58 na nekropole Tiszafüred-Majoroshalom, kde sa spolu s typickou amforou zdobenou plastickými lištami tvaru vranej nôžky našiel i džbánok so svojpráznou Litzen výzdobou (tab. I: B-1, 3a, 3b). T. Kovács (1975a, 42, 44, 45, 46) radí tento kontext k najstarším pohrebom na nekropole (stupeň BB1) a zároveň zdôrazňuje, že tvar a najmä dekorácia urny vykazuje úzke väzby k maďarovskému kultúrnemu prostrediu. Inventár hrobu považuje za priamy doklad prieniku mohylových kultúr zo severozápadnej časti Karpatskej kotliny. Medzi „včasné pohreby“ patrí podľa B. Hänsela a N. Kalicza (1987, 65, 69) tiež žiarový hrob 80 z nedalekej lokality Mezőcsát-Hörcsögös (tab. I: C). Uvedené datovanie indikuje najmä kremačný spôsob pochovania, na rozdiel od prevažnej skupiny inhumáčnych pohrebov na lokalite, ktoré obsahovali inventár už klasického stupňa mohylových kultúr (napr. ihlice s pečatidlovou hlavicou). Skupinu funerálnych kontextov zo stredného Potisia s prítomnosťou nádob zdobených plastickým ornamentom tvaru vranej nôžky dopĺňa nález, žiaľ, bez bližších publikovaných údajov, z pohrebiska Rákoczifalva-Kastélydomb (tab. III: 1). V súvislosti s ním možno vychádzať iba z informácií T. Kovácsa (1981, 90), ktorý považuje tento dekoračný prvok za charakteristický prejav včasnej karpatskej mohylovej kultúry a zároveň poukazuje na analogické nálezy z nekropoly Maklár v severnom Maďarsku (nepublikované). Materiálny fond z pohrebiska v Rákoczifalva datuje do staršieho mohylového obdobia, t. j. záver stupňa BB1 až stupeň BB2 (Kovács 1981, 94). Pri rozbore hrobových celkov je potrebné ešte spomenúť starý nález amfory s oblúkovými rebrami s otáznou výpovednou hodnotou z oblasti dnešného rumunského Sedmohradská (tab. II: 1). Na konci 19. storočia bol údajne v okolí mesta Marosvásárhely (Târgu Mureş) objavený súbor artefaktov, ktorý svojim zložením nabáda k tomu, že mohlo ísť o bohatý inventár inhumáčného pohrebu (Hampel 1896, Tab. CCXXIV; Hänsel 1968b, Taf. 30: 8-20). Existuje reálny predpoklad, že pochádzajú z jedného nálezového celku s prítomnosťou predmetov spoľahlivo datovateľných do mladšieho úseku stupňa BB (kosákovité ihlice, ihlice s kónickou hlavicou a prevŕtaným kŕčikom, masívne liate náramky s rytov výzdobou, misa s jazykovitými výčnelkami, baňaté džbánky s podsadenou spodnou časťou a valcovitým hrdlom). B. Hänsel (1968a, 129) radí predmetnú amforu spolu s analogickým nestratifikovaným sídliskovým nálezom z lokality Rácegrés (tab. II: 2) do vlastného stupňa MD II. Záverom je dôležité zmieniť hrobové nálezy amfor zdobených plastickými lištami z lokality Szeged, odkiaľ pochádzajú tri exempláre, a to z polohy Alsótanya nedaleko brehu jazera Bogárzó (tab. III: 2; IV: 4) a z polohy Bilisics (tab. IV: 2; Foltiny 1957, 31, 41). V tomto prípade, avšak len nádoba na prstencovej nôžke z polohy Bogárzó nesie sledovaný dekoračný prvok, pričom zvyšné dve amfory sa vyznačujú cikcakovitými lištami. Prínos týchto exemplárov je k otázke chronológie nepatrný, kedže nie sú známe ich bližšie nálezové okolnosti. Ostatný zverejnený materiál z nekropoly (poloha Bogárzó) napovedá o úzkych väzbách k južnému kultúrnemu prostrediu (dvojuché nádoby, nádoby na nôžkach) a jeho prevažnú časť možno rámcovo zaradiť do staromohylového obdobia.

Exempláre nádob (resp. ich fragmentov) s plastickým ornamentom vo forme líšt tvaru vranej nôžky sú rovnako známe aj zo sídliskových kontextov. Na lokalite Mannersdorf am /84/

Leithagebirge bol odkrytý sídliskový objekt (objekt 1), ktorý obsahoval nápadité koncentrácie fragmentov keramiky a zvieracích kostí označené ako samostatné depónie (*Neugebauer* 1980, 157, 163). V prípade archeologického kontextu známeho ako "Deponie 3" sa medzi zlomkami džbánkov a hrncov objavil aj fragment z amforovitej nádoby, ktorý bol zdobený plastickými lištami v tvare ležiaceho písmena E (tab. II: H-3). *J.-W. Neugebauer* (1980, 172, 173) datuje zmienený materiál do horizontu Mistelbach-Regelsbrunn, resp. do stupňa BB1 a zároveň v ňom poukazuje na silný podiel kultúrnych prvkov vnútrokarpatskej proveniencie. Ďalší nález z oblasti dnešného severovýchodného Rakúska pochádza z extravilánu obce Steinabrunn (niekedy v literatúre uvádzané ako „Steinebrunn“), kde bola preskúmaná sídlisková jama (č. 5), v ktorej sa našli údajne až štyri kusy celých amfor plasticky zdobených lištami tvaru vranej nôžky (tab. III: 3). *K. Willvonseder* (1937, 400) považuje tieto nádoby za charakteristické nálezy ním definovaného stupňa BB2. Pri rozbore sídliskových nálezov nemožno opomenúť oblasť dnešnej Budapešti, ktorá sa v období mohylových kultúr vyznačovala nápadite hustou koncentráciou osídlenia. V mestskej časti Zugló bola preskúmaná časť sídliska, kde sa pri početných fragmentoch keramiky vyskytli i pieskovcové kadluby na odlievanie bronzových sekieriek so schodíkom tzv. českého typu (*Kőszegi* 1973, 34). V materiáli pochádzajúcom z vrstvy boli zastúpené črepy zdobené oblúkovými plastickými rebrami (Tab. III: 7, 8). Analogický výzdobný motív sa objavil tiež v rytnej forme, pričom *F. Kőszegi* (1973, 25, 12. kép: 2; 35) ho považuje za charakteristický dekoračný prejav konca staršej a začiatku strednej doby bronzovej. Charakter sprievodnej keramiky a najmä dôležité nálezy odlievacích foriem umožnili datovanie sídliska do včasnej fázy mohylových kultúr – rámcovo stupeň BB, najneskôr však do stupňa BC1 (*Kőszegi* 1973, 33, 37). Severovýchodne od Budapešti je situovaná lokalita Bag, na ktorej je rovnako evidované bohaté osídlenie z mohylového obdobia. Z polohy nedaleko železničnej stanice pochádza nestratifikovaný fragment nádoby, ktorý nesie plastické lišty v tvare otočeného písmena V so zvislým stredovým rebrom (tab. III: 10). *T. Kovács* (1965, 77, 78, 80, 85) radí nálezy z tejto lokality spolu s ojedinelými staršími náležimi do druhej polovice stupňa BB, resp. do stupňa Mozsolics B III. Z dolného povodia Tisy poznáme dva sídliskové nálezy keramiky zdobenej lištami tvaru vranej nôžky, ktoré sa našli na lokalitách Zákányszék (tab. III: 6) a Vadaszán (tab. III: 5). Osídlenie na prvom uvedenom nálezisku je známe predovšetkým z povrchových prieskumov a podľa *G. Sántu* (2004, 65, 70) patrí do stupňa BB2. Podobného datovania je aj materiál z jamy 1 na lokalite Vadaszán, kde sa vyskytla keramika so sledovaným typom plastického ornamentu – počiatočná fáza mohylového obdobia, resp. včasná fáza mladšej doby bronzovej v Maďarsku (*Kállay* 1983, 60). Spomedzi dokladov sídliskového charakteru je nevyhnutné upozorniť na zásadný stratifikovaný nález z prostredia neskorej maďárovskej kultúry, ktorý sa našiel na opevnenej osade v Šuranoč-Nitrianskom Hrádku-Zámečku. V publikovanom výbere keramického materiálu z kultúrnej vrstvy v sektore D/23 sa nachádza exemplár zdobený predmetným motívom oblúkových plastických rebier (tab. III: 9). Sprievodný materiál z daného kontextu vykazuje bohatú plastickú výzdobu, čo indikuje jeho datovanie skôr do mladšieho úseku stupňa BB1, resp. do záverečného (maďárovsko-mohylového) horizontu osídlenia na lokalite.

Vo vzťahu k prezentovaným sídliskovým nálezom je možné povedať, že vo všetkých známych prípadoch nesie zverejnený sprievodný materiál spoločné znaky – napr. pretláčané horizontálne plastické lišty, pupčeky, profilované výčnelky, paralelné ryté lomené línie, pásy vtláčaných rýh (Bag – Kovács 1965, 67, 14. kép: 3, 12; Budapest-Zugló – Kőszegi 1973, 25, 12. kép: 12, 15, 16; 27, 13. kép: 5, 6, 15; 14. kép: 10, 11; Vadaszán – Kállay 1983, 52, 11. kép: 5, 6; 53, 12. kép: 13, 14; 54, 13. kép: 3; Zákányszék – Sánta 2004, 74, 4. kép: 2, 4), ktoré sú vo všeobecnosti charakteristické pre hrnčiarsky štýl staromohylového obdobia (stupeň BB). Počas nasledujúceho vývoja sa v klasickom stupni mohylových kultúr tieto znaky objavujú už vo výrazne modifikovaných formách a celkovo dochádza k redukcii rytnej dekorácie (stupeň BC) – najmä v inventári tzv. karpatskej mohylovej kultúry vo východnej časti stredného Podunajska a v skupine Egyek v severnom Maďarsku.

Do poslednej, osobitej skupiny nálezov zdobených oblúkovými rebrami patria exempláre pochádzajúce z archeologických kontextov kultového, resp. rituálneho charakteru. Unikátnym dokladom je nedávny nález z lokality Budapest-Skála, kde bol odkrytý sídliskový objekt, ktorý obsahoval takmer celých 150 keramických nádob z obdobia mohylových kultúr (Szilas 2016). Z dostupných informácií je zrejmé, že sa v získanom materiáli nachádzala aj amfora zdobená ornamentom v podobe vranej nôžky (Tab. II: I). Súbor kvalitne vyhotovených nádob rôznej veľkosti a funkcie je interpretovaný ako doklad oslavných, prípadne pohrebných ceremonií alebo obetných rituálov. Pri tejto udalosti boli nádoby intencionálne deštruované a deponované do zmienenej jamy (András/Attila 2013, 42; Beszédes/Horváth 2008, 148, 5. kék: 149). Napriek tomu, že dosiaľ neboli výsledky výskumu tejto jedinečnej nálezovej situácie kompletne publikované, tak je možné tamojsí materiál na základe dostupných informácií predbežne datovať do mladšej fázy staromohylového obdobia.

Objektívnu interpretáciu troch sídliskových objektov z Dvorov nad Žitavou-Komáromi dúľló bude možné riešiť až po kompletnom zverejnení výskumu (Paulík 1962, 28-32; Točík 1956, 43, tab. XVII). Súbor keramiky bol už v polovici minulého storočia pôvodne pričleňovaný A. Točíkom (1956, 25) k nálezom novozopoznanej tzv. juhovýchodnej mohylovej kultúry. J. Paulík (1962, 30) pripisoval jednej zo skúmaných sídliskových jám (objekt 3/1955) aj kultový charakter. Uvedený názor bol v odbornej literatúre dlhodobo nekriticky prijímaný (Furmánek/Veliačík/Vladár 1991, 291, obr. 43), avšak najnovšie O. Ožďáni (2015, 162) upozorňuje vzhľadom na revízne štúdium dokumentácie z tejto lokality na skutočnosť, že išlo o subjektívnu interpretáciu autora výskumu, ktorá nezodpovedá nálezovým súvislostiam. V rámci skromne publikovaných nálezov z objektov 1 a 2 sa vyskytla baňatá amforovitá nádoba s cikcakovitým plastickým ornamentom predeleným zvislými lištami (tab. III: 4). Skúmané sídliskové objekty sú na základe rôznorodého štýlového charakteru materiálu datované do mladšej fázy staromohylového obdobia, t. j. stupeň BB2 (Furmánek/Veliačík/Vladár 1991, 291; Točík 1978, 71).

Okrem plastickej ornamentiky v podobe tzv. vranej nôžky sa na amforovitých nádobách zo strednej doby bronzovej objavujú aj ďalšie formy plastických motívov, z ktorých je potrebné spomenúť aspoň dva základné typy. Prvý, starší typ predstavuje vlnovkovitá horizontálna plastická lišta aplikovaná na pleciach nádoby, ktorá nesúvisí priamo s mohylovými kultúrami, ale patrí do tzv. „balíka výzdobných prvkov“ typických pre kosziderské obdobie, resp. poklasický vývoj starobronzových kultúr v strednom Podunajske, t. j. stupeň BA₃, resp. starší úsek BB1 (napr. Majcichov, Benkovsky-Pivovarová/Chropovský 2015, 208, Taf. 54: 20: 1; Želiezovce, Mitscha-Märheim/Pittioni 1934, 166, Taf. X; Fig. 5; Wiener-Neustadt, Willvonseder 1937, Taf. 11: 2; Dunaújváros, Vicze 2011, 443, Pl. 210: 8). Druhým, mladším typom sú rady spravidla troch paralelných vertikálnych plastických líšti, ktoré už predstavujú súčasť materiálneho prejavu vyvinutých mohylových kultúr (i v oblasti severného Zadunajska) a početne sa objavujú v klasickom mohylovom stupni, t. j. záver stupňa BB2 a stupeň BC (napr. Igrici, Kalicz 1958, 69, tab. II: 9; Kisunyom, Hegyfalu, Károlyi 1979-1980, 139, Abb. 4: 1; 166, Taf. 3: 3-5; 155, Abb. 13: 3; Kóny, Egry 2002, 31, 11. kék: 4; Kalná nad Hronom, Bielich et al. 2002, 237, obr. 12: 1). Práve plastická výzdoba v tvare tzv. vranej nôžky predstavuje istý „medzistupeň“ v rámci uvedených typov a je jedným z prvých autentických dekoračných prvkov karpatských mohylových kultúr v stupni BB. Vo vzťahu k jeho stvárneniu a rozsiahlemu priestorovému rozšíreniu vyvstáva otázka významu v zmysle symbolu. Na to poukazuje tiež existencia rytého motívu, ktorý je analogický k plastickému prevedeniu ornamentu v podobe vranej nôžky a sporadicky sa objavuje i mimo sídelný priestor mohylových kultúr, a to v najstarších hroboch pilinskej kultúry (napr. Šafárikovo, Furmanek 1977, 355, Taf. IX: 19; 358, Taf. XVI: 5). Tento jav môže byť dôsledkom vzájomnej interakcie medzi skupinami obyvateľstva formujúcich sa juhovýchodných populácií polí a nositeľmi mohylovej kultúry v oblasti dnešného severného Maďarska. V závere tohto stručného referovania zistení chceme poukázať na relatívne ojedinelú formu plastickej výzdoby – vertikálne viacnásobné lišty

so spätným zatočením. Zastúpené sú na exemplároch amfor v sídliskovom objekte 16 zo stupňa BB1 v Nitre na Mostnej ulici (tab. IV: 1, 3). Spoľahlivú a pritom zrejme zatiaľ jedinú známu analógiu k týmto nálezom evidujeme na výrazne vzdialenej lokalite Csólyospálos v južnom Maďarsku nedaleko Szegedu. Na tamojšej birituálnej nekropole mohylovej kultúry z tzv. postkosziderského obdobia (stupeň BB2) bol preskúmaný bohatý urnový pohreb E8 datovaný do počiatocnej fázy pochovávania – rámcovo do stupňa BB1. Jeho inventár pozostával z amfory zdobenej identickým plastickým ornamentom (tab. IV: 5), v ktorej bol uložený bronzový sekeromlat s kotúčovitým tylom a ihlica s pečatidlovou hlavicou (Kustár/Wicker 2002, 180, Taf. VII: 1, 3; 182, Abb. 3; 190). Vo vzťahu k tomu chceme poukázať na skutočnosť, že je zvlášť pozoruhodné ako tento výzdobný prvak vykazuje vo svojom stvárnení blízky vzťah k signifikantnej Litzenkeramik, konkrétnie k motívu vo forme tzv. stočenej spätnej slučky – „schnörkelartig“ (Cruceni-Belegiš). V budúcnosti bude preto dôležité sledovať naznačené väzby, ktorých objasnenie môže priniesť nové zistenia týkajúce sa interferenčných procesov v zmysle prenikania a prispôsobovania výzdobných motívov cudzej kultúrnej proveniencie a ich identifikácie v keramickom materiáli mohylových kultúr.

Pozorovania vyvodené z rozboru jednotlivých archeologických situácií s výskytom keramiky zdobenej plastickými lištami tvaru tzv. vranej nôžky (“Krähenfußleiste”) umožňujú formulovať nasledujúce závery:

- výzdoba bola aplikovaná výlučne na kvalitne vyhotovených baňatých amforovitých tvaroch (zrejme kuchynského charakteru), spravidla viacnásobne symetricky po stranách a vždy v mieste pliec, resp. horného vydutia
- plastický ornament je autentickým a kultúrne špecifickým prejavom vlastnej karpatskej mohylovej kultúry
- priestorové rozšírenie sa výrazne obmedzuje na oblasť Veľkej dunajskej kotliny (maďarský Alföld) vrátane okolia dnešnej Budapešti a priamo korešponduje so sídelným teritoriom komplexu karpatských mohylových kultúrnych skupín
- chronologický výskyt má ľažisko v stupni Reinecke BB2 (mladší úsek staromohylového stupňa), resp. Hänsel MD II, včasné exempláre zrejme najskôr už v závere stupňa Reinecke BB1 v oblasti doznievajúcej maďarovskej kultúry
- motív sa objavuje tiež v rytom prevedení najmä v oblasti Potisia a stretávame sa s ním i v prostredí starších popolnicových polí (pilinská kultúra) – absorbovanie a prispôsobenie cudzích kultúrnych prvkov?
- prítomnosť dekorácie v tvare vranej nôžky v najmladších archeologických kontextoch na lokalitách neskorej maďarovskej kultúry (Majcichov, Šurany-Nitriansky Hrádok) a zároveň v najstarších, resp. včasných nálezových celkoch na pohrebiskách pokročilého mohylového obdobia v oblasti východného Maďarska (Mezőcsát, Tiszafüred) indikuje istú chronologickú kontinuitu vo vzťahu k šíreniu kultúrnych prvkov mohylovej proveniencie z východnej časti stredného Podunajska (okolie ohybu Dunaja) až do oblasti stredného a dolného Potisia v priebehu trvania stupňa BB
- analyzovaná špecifická plastická ornamentika predstavuje uniformný a jednotiaci prvak (symbol?) v materiálnom prejave karpatskej mohylovej kultúry v časoch intenzívnej mobility a interregionálnych interakcií v širšej karpatskej oblasti počas staršieho úseku strednej doby bronzovej

Prezentované zistenia prispievajú k poznaniu staršieho vývojového úseku karpatských mohylových skupín v tzv. postkosziderskom období. Zároveň ukazujú, že výskyt fenoménu, akým je plastický ornament v tvare vranej nôžky ponúka istým spôsobom nové možnosti riešenia otázok súvisiacich so zložitou genézou karpatskej mohylovej kultúry, a to vo svetle častokrát akcentovaných, ale i spochybňovaných procesov zvýšenej mobility a migrácií, ktoré sledované časové obdobie charakterizujú. Súčasný stav teoretického výskumu mohylového obdobia má však stále v porovnaní s poznaním predchádzajúceho starobronzového

vývoja značné nedostatky. V budúcnosti by sa mal preto výskum v prvom rade orientovať na zverejnenie materiálu zo starších výskumov kľúčových lokalít zo staromohylového obdobia – stupeň BB (napr. Létkes, Maklár, Nové Zámky, Rákoczifalva). Detailná analýza ich materiálneho fondu je nielenža nevyhnutná k formulovaniu ucelenej a najmä reálnej konцепcie vzniku jednotlivých regionálnych karpatských mohylových skupín, ale zároveň môže napomôcť k vypracovaniu obsahovej náplne spornej a dlhodobo diskutovanej otázky stupňa BB2. V neposlednom rade môže tento dosiaľ nesprístupnený keramický materiál potvrdiť, alebo naopak vyvrátiť vyslovené závery o význame analyzovaného dekoračného motívu vo vzťahu k problematike utvárania sa mohylových kultúr.

LITERATÚRA

- András/Attila 2013 – H. L. András/H. M. Attila: Újkőkori kettős sír az egykori budai Skála Áruház területén. Budapest Régiségei 46, 2013, 41-59.
- Bartík 2000 – J. Bartík: Počiatky stredodunajskej mohylovej kultúry na Slovensku. Zborník SNM 94, Archeológia 10, 2000, 11-25.
- Bartík 2012 – J. Bartík: Odlievacie formy mohylových kultúr zo Slovenska. In: R. Kujovský/ V. Mitaš (eds.): Václav Furmánek a doba bronzová. Nitra 2012, 35-42.
- Benkovsky-Pivovarová 2008 – Z. Benkovsky-Pivovarová: Zu Beginn der mittleren Bronzezeit in unterem Nitra-tal in der Slowakei. Slovenská archeológia 55/2, 2010, 255-267.
- Benkovsky-Pivovarová/Chropovský 2015 – Z. Benkovsky-Pivovarová/B. Chropovský: Grabfunde der frühen und der beginnenden mittleren Bronzezeit in der Westslowakei (Teil 1, 2). Nitra 2015, 264 s; 168 s.
- Beszédes/Horváth 2008 – J. Beszédes/A. L. Horváth: Prehistoric and Roman period sites uncovered during the demolition of the Budai Skála department store. A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2007-ben, 2008, 141-157.
- Bielich et al. 2002 – M. Bielich/I. Cheben/V. Mitáš/M. Ruttkay: Záchranný výskum v Kalnej nad Hronom. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2001, 2002, 36, 37.
- Dziegielewski/Przybyła/Gawlik 2010 – K. Dziegielewski/M. S. Przybyła/A. Gawlik: Reconsidering Migration in Bronze and Early Iron Age Europe: Bridging a Gap in European Mobility? In: K. Dziegielewski/M. S. Przybyła/A. Gawlik (eds.): Migration in Bronze and Early Iron Age Europe. Kraków 2010, 9-35.
- Egry 2002 – I. Egry: Kora halomsíros nép települése Kóny-Barbacsi tóparton. Arrabona 40, 2002, 9-32.
- Fischl et al. 2013 – K. Fischl/V. Kiss/G. Kulcsár: Transformations in the Carpathian Basin around 1600 B. C. In: H. Meller/F. Bertemes (ed.): 1600 – Cultural change in the shadow of the Thera-Eruption? Haale (Saale) 2013, 355-371.
- Foltiny 1957 – I. Foltiny: A halomsíros és lausitzi kultúra nyomai Szeged környékén. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Régészeti Füzetek 4, 1957, 1-62.
- Furmánek 1977 – V. Furmánek: Pilinyer Kultur. Slovenská archeológia 25/2, 1977, 251-370.
- Furmánek/Veliačík/Vladár 1991 – V. Furmánek/L. Veliačík/J. Vladár: Slovensko v dobe bronzovej. Bratislava 1991, 406 s.
- Furmánek/Veliačík/Vladár 1999 – V. Furmánek/L. Veliačík/J. Vladár: Die Bronzezeit im slowakischen Raum. Rahden/Westfalen 1999, 203 S.
- Godiš 2015 – J. Godiš: Prínos lokality Svätý Peter k poznaniu formovania sa mohylových kultúr v strednom Podunajsku (nepublikovaná diplomová práca). Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta. Katedra archeológie. Nitra 2015, 130 s.
- Hampel 1896 – J. Hampel: A bronzkor emlékei Magyarhonban II. Budapest 1896, 305 s.
- Hänsel 1968a – B. Hänsel: Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken: Teil I. (Text). Bonn 1968, 170 S.
- Hänsel 1968b – B. Hänsel: Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken: Teil II. (Kataloge und Tafeln). Bonn 1968.

- Hänsel/Kalicz 1987 - B. Hänsel/N. Kalicz: Das bronzezeitliche Gräberfeld von Mezőcsát, Kom. Borsod, Nordostungarn. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 67, 1987, 5-88.*
- Horváth 1994 - L. Horváth: Adatok Délnyugat-Dunántúl későbronzkorának történetéhez. Zalai Múzeum 5, 1994, 219-235.*
- Ilon 1998-1999 - G. Ilon: A bronzkori halomsíros kultúra temetkezései Nagydém-Középré-páspusztán és a hegyköi edénydepot. A késő magyarádi és a korai halomsíros kultúra leletei az Észak- és Nyugat-Dunántúlon. Savaria 24/3, 1998-1999, 239-274.*
- Kalicz 1958 - N. Kalicz: Későbronzkori urnatemető Igrici község határában. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 2, 1958, 45-72.*
- Kállay 1983 - A. Kállay: A késő bronzkori halomsíros kultúra időszakának leletei Battonya határában. Archaeologai Értesítő 110, 1983, 42-60.*
- Károlyi 1979-1980 - M. Károlyi: Későbronzkori településnyomok Hegyfalu határában. Savaria 13-14, 1979-1980, 133-170.*
- Kemenczei 1989 - T. Kemenczei: Bemerkungen zur Chronologie der spätbronzezeitlichen Grabfunde im Donau-Theiß Zwischenstromgebiet. Communicationes Archaeologicae Hungariae 1989, 73-96.*
- Kovács 1965 - T. Kovács: A halomsíros kultúra leletei Bagon/Finds of the Tumulus Culture at Bag. Folia Archaeologica 17, 1965, 65-86.*
- Kovács 1966 - T. Kovács: A halomsíros kultúra leletei az Észak-Alföldön. Archaeológiai Értesítő 93, 1966, 159-202.*
- Kovács 1975a - T. Kovács: Tumulus Culture Cemeteries of Tiszafüred. Budapest 1975, 63 p.*
- Kovács 1975b - T. Kovács: Historische und chronologische Fragen des Überganges von der mittleren- zur Spätbronzezeit in Ungarn. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 93, 1975, 297-317.*
- Kovács 1981 - T. Kovács: Zur Problematik der Entstehung der Hügelgräber in Ungarn. Slovenská archeológia 29/1, 1981, 87-96.*
- Kőszegi 1973 - F. Kőszegi: Adatok Zugló óskori településtörténetéhez (későbronzkori település a Budapest XIV. ker. Vízakna utcában). Budapest Régiségei 23, 1973, 9-37.*
- Kustár/Wicker 2002 - R. Kustár/E. Wicker: Biritualer Gräberfeldteil der Hügelgräberkultur in Csólyospálos (Ungarn). ANODOS 2. Studies of the Ancient World in Honour of Mária Novotná. Trnava 2002, 169-192.*
- Kuzsinszky 1920 - B. Kuzsinszky: A Balaton Tudományos Tanulmányozásának Eredményei. Budapest 1920, 220 s.*
- Marková 2006 - K. Marková: Ku kultúrnym zmenám začiatkom strednej doby bronzovej na severe Karpatskej kotliny. In: H. Taras (ed.): Zmierzch komplexu trzciniecko-komarowskiego. Lublin 2006, 151-158.*
- Mitscha-Märheim/Pittioni 1934 - H. Mitscha-Märheim/R. Pittioni: Zur Besiedlungsgeschichte des unteren Grantales. Mitteilungen Arch. Gessellschaft 64, 1934, 147-174.*
- Neugebauer 1980 - J.-W. Neugebauer: Fundmaterialen aus der ältesten Stufe der Hugelgräberbronzezeit aus dem Räume von Mannersdorf am Leithagebirge. Fundberichte aus Österreich 19, 1980, 157-201.*
- Neugebauer 1994 - J.-W. Neugebauer: Die frühe und beginnende mittlere Bronzezeit in Ostösterreich südlich der Donau. Zalai Múzeum 5, 1994, 159-172.*
- Neugebauer/Gatringer 1989 - J.-W. Neugebauer/A. Gatringer: Rettungsgrabungen im Unteren Traisental im Jahre 1989. Fundberichte aus Österreich 28, 1989, 55-100.*
- Ožďáni 2010 - O. Ožďáni: Poznámky k výskytu keramiky cudzej proveniencie na juhozápadnom Slovensku počiatkom strednej doby bronzovej. Slovenská archeológia 58/2, 2010, 259-272.*
- Ožďáni 2015 - O. Ožďáni: Mohylové kultúry. In: V. Furmanek (ed.): Staré Slovensko 4. Doba bronzová. Nitra 2015, 131-162.*
- Paulík 1959 - J. Paulík: Nález polozemnice v Horných Lefantovciach. Archeologické Rozhle-*

- dy 11/4, 1959, 495, 496, 501, 502, 509, 513-522.
- Paulík 1962* – J. Paulík: Mazanica s plastickou výzdobou v dobe bronzovej na Slovensku. Študijné Zvesti AÚ SAV 10, 1962, 27-54.
- Sánta 2004* – G. Sánta: A halomsíros kultúra leletei Zákányszék határában. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyvei: *Studia Archaeologica* 10, 2004, 53-80.
- Sánta 2011* – G. Sánta: Koszideri és halomsíros bronztárgyak komplex vizsgálata – összetétel, fázisok és korroziós felületek. *Archeometriai Műhely* 2011/4, 2011, 305-320.
- Schreiber 1971* – R. Schreiber: Későbronzkori sírleletek Rákoskeresztúrról. Budapest Régiségei 22, 1971, 293-299
- Stuchlík 2014* – S. Stuchlík: Polozapomenutá pohřebiště z doby bronzové ve Svatobořicích. *Studia Archaeologica Brunensis* 19/1, 2014, 123-137.
- Točík 1956* – A. Točík: Staršia a stredná doba bronzová na juhozápadnom Slovensku. In: Referaty o prac. výsledkoch čs. archeológov za rok 1955/2. Liblice 1956, 24-45.
- Točík 1978* – A. Točík: Staršia a stredná doba bronzová. In: Slovensko I - Dejiny. Bratislava 1978, 52-77.
- Točík 1978-1981* – A. Točík: Nitriansky Hradok-Zámeček: Bronzezeitliche befestige Ansiedlung der Maďarovce-Kultur (Band I - Text - Heft 1, 2; Band II - Tafeln, Pläne). Nitra 1978-1981, 287 S., 200 S.
- Vicze 2011* – M. Vicze: Bronze Age Cemetery at Dunaújváros-Duna-dűlő. Budapest 2011, 471 s.
- Willvonseder 1937* – K. Willvonseder: Die mittlere Bronzezeit in Österreich. Wien-Leipzig 1937, 301 S.
- Wosinsky 1891* – M. Wosinsky: Ráczegresi leletekről. *Archaeológiai Értesítő*, 1891, 50-56.

Internetové zdroje:

Szilas 2016 – G. Szilas: Fogadalmi szertartások, ősi lakomák – Késő bronzkori szakrális leletegyüttesek Budapest területén. <http://regeszet.aquincum.hu/fogadalmi-szertartasok-osi-lakomak/> citované 13.10.2016.

RESUMÉ

The question of plastic decoration on the amphora-form ceramic vessels of the Carpathian Tumulus Grave Cultures

The study focuses on the issue of significant form of plastic decoration on ceramic vessels associated with the inner Carpathian Tumulus Grave Cultures of the Middle Bronze Age. Attention is given to analysis of archaeological contexts in which pottery decorated with triple-arched plastic ribs in the form of so-called crow's foot (resp. German term „Krähenfußleiste“) had occurred. The questions about its cultural identity, chronological occurrence and spatial distribution are primarily handled in this paper. Observation results are confronted with the hypothesis of the spreading Tumulus Grave Culture elements from the eastern part of the Middle Danube region into the wider Carpathian Basin area during an early stage of the Middle Bronze Age.

Evidence of plastic ornamentation consisting of ribs in the form of the „crow's foot“ on pottery from the Middle Bronze Age is known at least in 20 cases on the 17 sites in the territory of the Carpathian Basin (Table 2). The observed element occurs both in the burial context on grave goods as well as in the settlement ceramic material. Although exceptionally the studied element is also represented in archaeological contexts associated with cult or ritual activities. Based on the spatial distribution of these finds (Figure 1), it is possible to distinguish two principal geographical areas with occurrence of the phenomenon. The first is the Middle Danube region from the Lower Austria and Burgenland, through southwestern Slovakia to Central Hungary. Second area is set to the region of the middle and lower Tisza basin, mainly Alföld and surrounding of the nowadays Szeged city.

The studied decoration form was applied only on the well-made amphora-form baggy-/90/

-shaped vessels (perhaps of household/kitchen use), usually applied symmetrically multiple times on sides and always in place of vessel's shoulders. The phenomenon of the „crow's foot“ ornament is authentic and can be considered as a culturally specific expression of the Tumulus Grave Culture. Spatial distribution shows that it is geographically strongly confined to the Great Hungarian Plain (Hungarian Alföld) including surroundings of nowadays Budapest, what directly corresponds to the residential territory of the complex Carpathian Tumulus Grave cultural groups. From the chronological perspective (Table 1) it is linked exclusively with the Reinecke BB2 period (late section of an earlier phase of the Tumulus Grave Period), respectively the stage Hänsel MD II. It is possible that earliest findings occurred already at the end of the earlier phase of the Reinecke BB1 period in the late Mad'arovce Culture contexts.

The motif also appears in the incised form especially in the Tisza region and it is evident also in contexts of forming southeastern Urnfield complex (Piliny Culture), what can indicate absorption and adaptation of "foreign" cultural elements from south (Tumulus Grave Culture). The presence of the „crow's foot“ plastic ornament in the archaeological contexts on the sites of the late Mad'arovce Culture (an inhumation grave no. 15 in Majcichov and finds from the fortified settlement in Šurany-Nitriansky Hrádok) and also in the oldest, resp. early graves within the cemeteries of developed, classic Tumulus Grave Cultures in eastern Hungary (necropolis in Mezőcsát and Tiszafüred) indicate certain continuity in the process of spreading the early Tumulus Grave Culture elements from the eastern part of the Middle Danube area (territory close to the Danube Bend) to the Middle and Lower Tisza region during the Reinecke BB Period.

Analysed quaint ornamentation phenomenon refers to uniform and unifying element (symbol?) within the material of the Carpathian Tumulus Grave Culture in times of intense mobility and interregional interactions which took place in the Carpathian basin during the early stage of the Middle Bronze Age.

Captions

Table 1. Inner division of the Middle Bronze Age, respectively of the Carpathian Tumulus Grave Culture period. Author: J. Godiš

Table 2. Registry of finds from the Middle Bronze Age with the occurrence of pottery decorated with bow-shaped plastic cordons in form of the so-called Krähenfußleiste in the Carpathian Basin. Author: J. Godiš

Figure 1. Geographical distribution of amphoras with plastic decoration in form of the so-called Krähenfußleiste in the Carpathian Basin. Number of sites are identical with table 2. Square - settlement context; triangle - ritual context; circle - funerary context. Author: J. Godiš

Pl. I. The complexes of finds with the occurrence of amphoras decorated with bow-shaped plastic cordons. A – Majcichov-Dlhé lúky – inhumation grave 15 (*Benkovský-Pivovarová/Chropovský 2015, 208, Taf. 54: 15*); B – Tiszafüred-Majoroshalom – cremation grave 58 (*Kovács 1975, Pl. 5: 58*); C – Mezőcsát-Hörcsögös – cremation grave 80 (*Hänsel/Kalicz 1987, Taf. 10: 80*); D – Budapest-Rákoskeresztúr (Szárny u. 7) – cremation grave (*Schreiber 1971, 293, 1-3. kép*); E – Dunaújváros-Duna-dűlő – cremation grave 548a (*Vicze 2011, 456, Pl. 223: 6-8*); F – Dunaújváros-Duna-dűlő – cremation grave 603 (*Vicze 2011, 455, Pl. 222: 5, 6*). No scale. Author: J. Godiš

Pl. II. The complexes of finds with the occurrence of amphoras decorated with bow-shaped plastic cordons. G – Franzhausen II – inhumation grave 1296 (*Neugebauer/Gattringer 1989, Abb. 26: 1296/3, 4*); H – Mannersdorf am Leithagebirge-Hanfretzfeld-West – deposition 3 (*Neugebauer 1980, 193, Abb. 20: 82*); I – Budapest-Skála – selection of finds from ritual feature 128 (*Szilas 2016*); Finds without context: 1 – Marosvásárhely (Târgu Mureş) (*Hänsel 1968b, Taf. 30: 20*); 2 – Rácegres (*Hänsel 1968b, Taf. 2: 31*). No scale. Author: J. Godiš

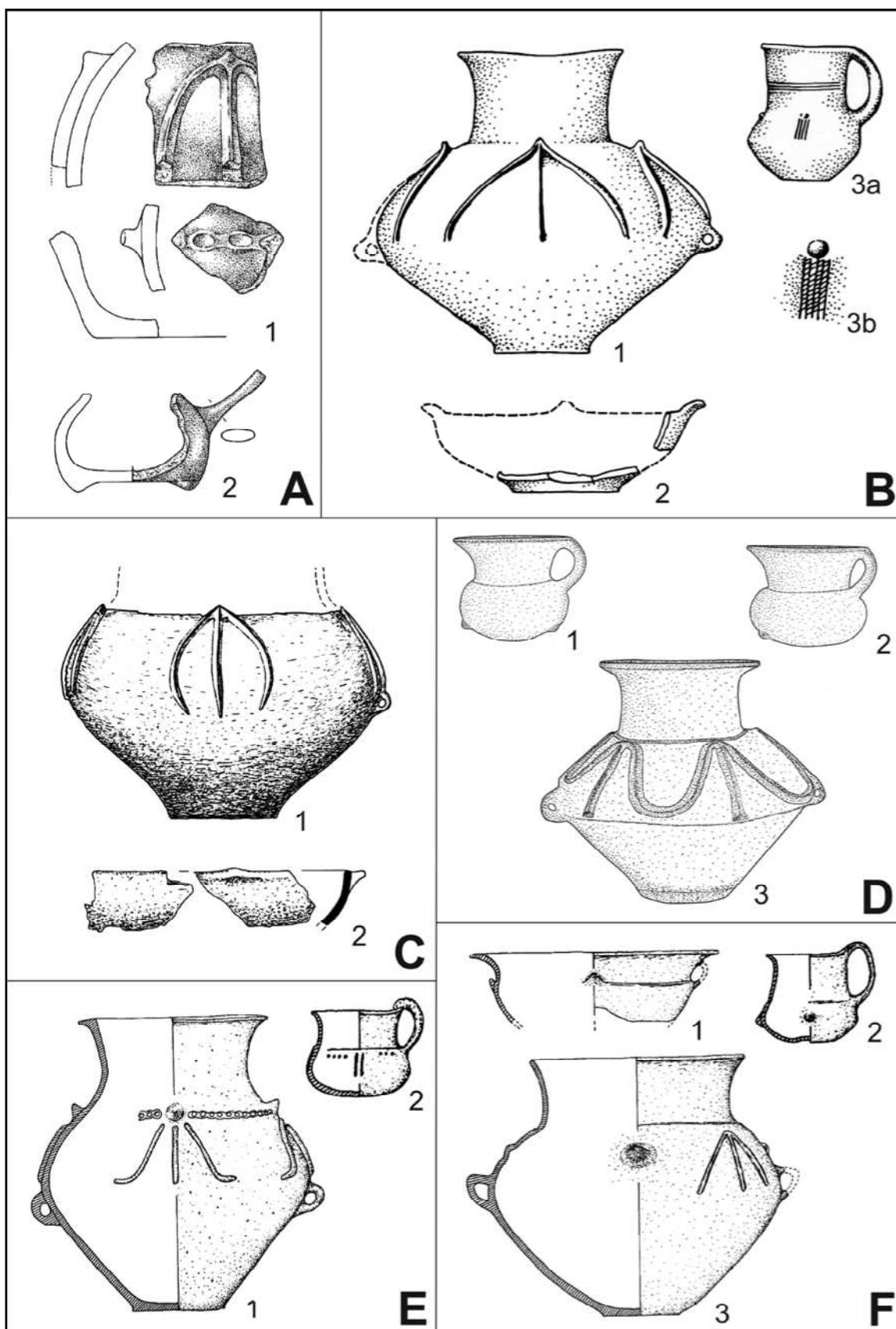
Pl. III. Finds of amphoras decorated with bow-shaped plastic cordons. 1 – Rákoczifalva-Kastélydomb (*Kovács 1981, 89, Abb. 1: 5*); 2 – Szeged-Bogárzó (*Foltiny 1957, 31, Taf. I: 5*); 3

- Steinabrunn (*Willvonseder* 1937, 400, Abb. 8: 25); 4 - Dvory nad Žitavou-Komáromi dúllő (*Točík* 1956, 43, Tab. XVII); 5 - Vadaszán-Tanya (*Kállay* 1983, 54, Abb. 14); 6 - Zákányszék-Homokkultúra Mezőgazdasági Szakszövetkezet-Ny/37 (*Sánta* 2004, 74, 4. kép: 5); 7, 8 - Budapest-Zugló (Vízakná u.) (*Kószegi* 1973, 27, 13. kép: 4, 9); 9 - Šurany-Nitriansky Hrádok-Zámeček - sector D/23, layer (after *Točík* 1978-1981, 89, Taf. LXXXIX: 25); 10 - Bag - in the vicinity of the railway station (after *Kovács* 1965, 67, 14. Ábra: 2). No scale. Author: J. Godiš

Pl. IV. Various variations of decoration with plastic cordons. 1, 3 - Nitra-Mostná ulica - settlement feature 16 (*Březinová* 2010, 35, Taf. IV: 1, 7); 2 - Szeged-Bilisics (*Hänsel* 1968b, Taf. 32: 6); 4 - Szeged-Bogárzó (after *Foltiny* 1957, Taf. II: 8); 5 - Csólyospálos - cremation grave E8 (*Kustár/Wicker* 2002, 180, Taf. VII); 6 - Malá nad Hronom-Rövid föld (*Ožďáni* 2015, 142, obr. 112). No scale. Author: J. Godiš

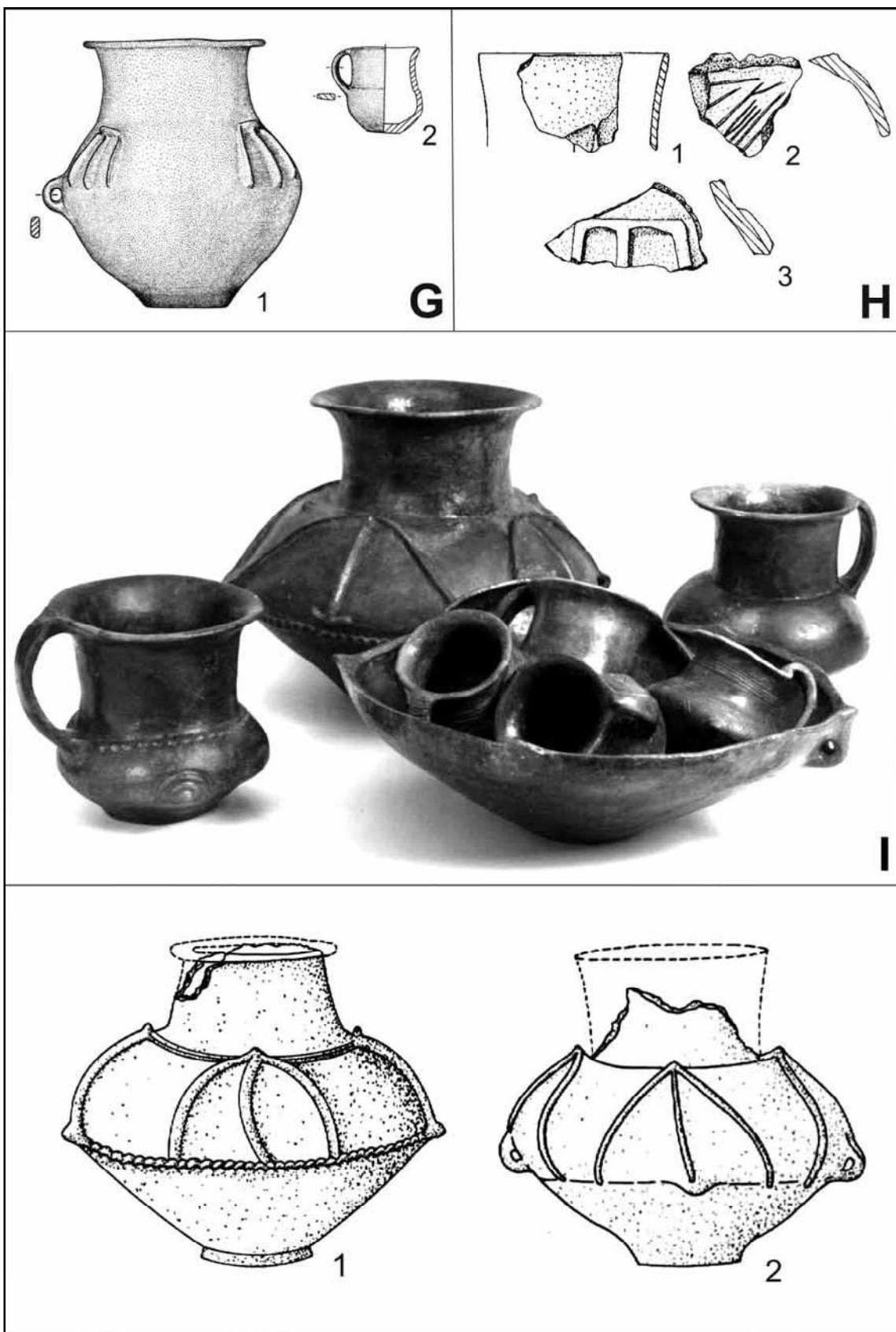
Translated by Jakub Godiš

Mgr. Jakub Godiš
Katedra archeologie, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Hodžova 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika
jakub.godiš@ukf.sk

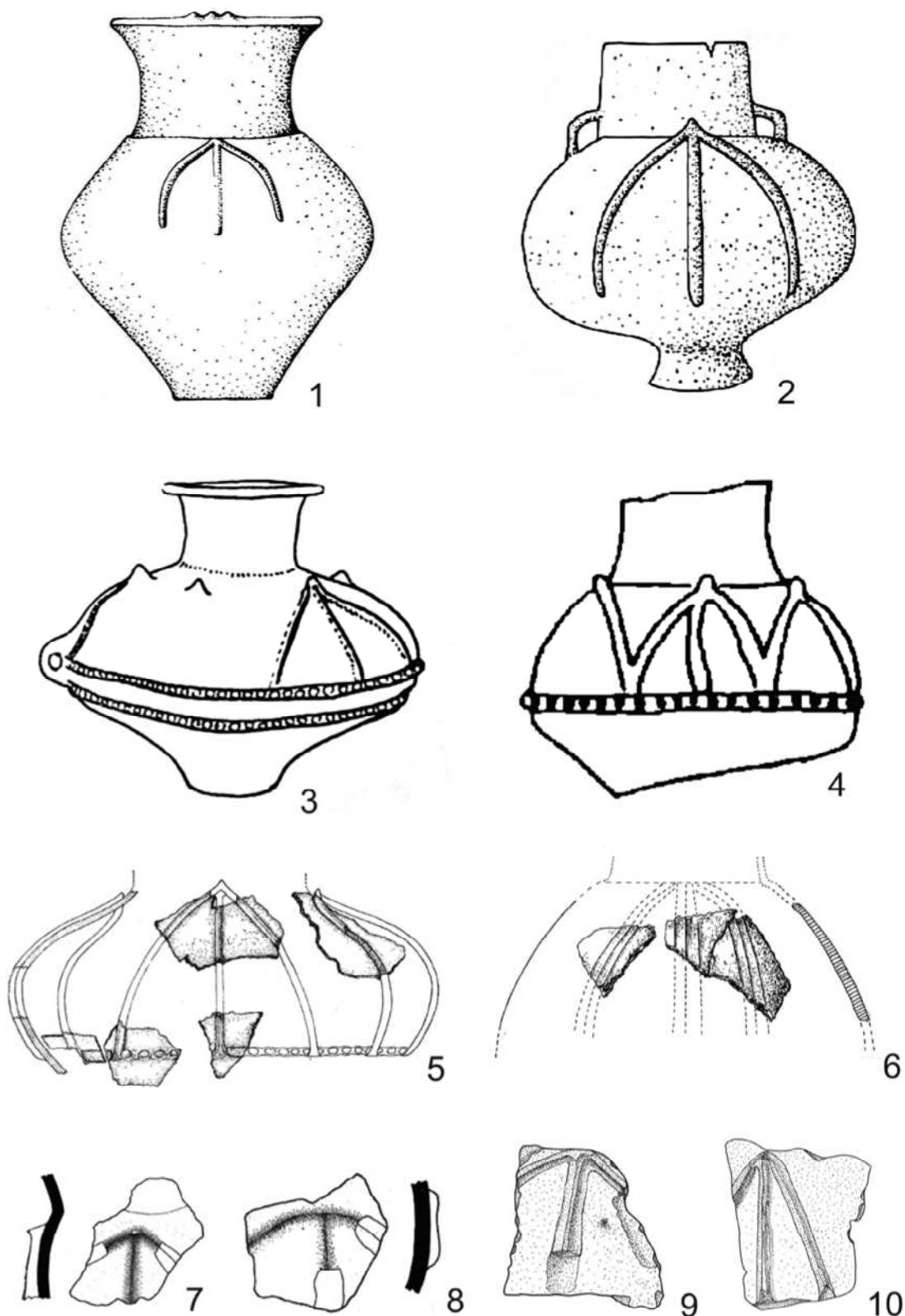

Tab. I. Nálezové celky s výskyтом amfor zdobených oblúkovitými plastickými lištami.

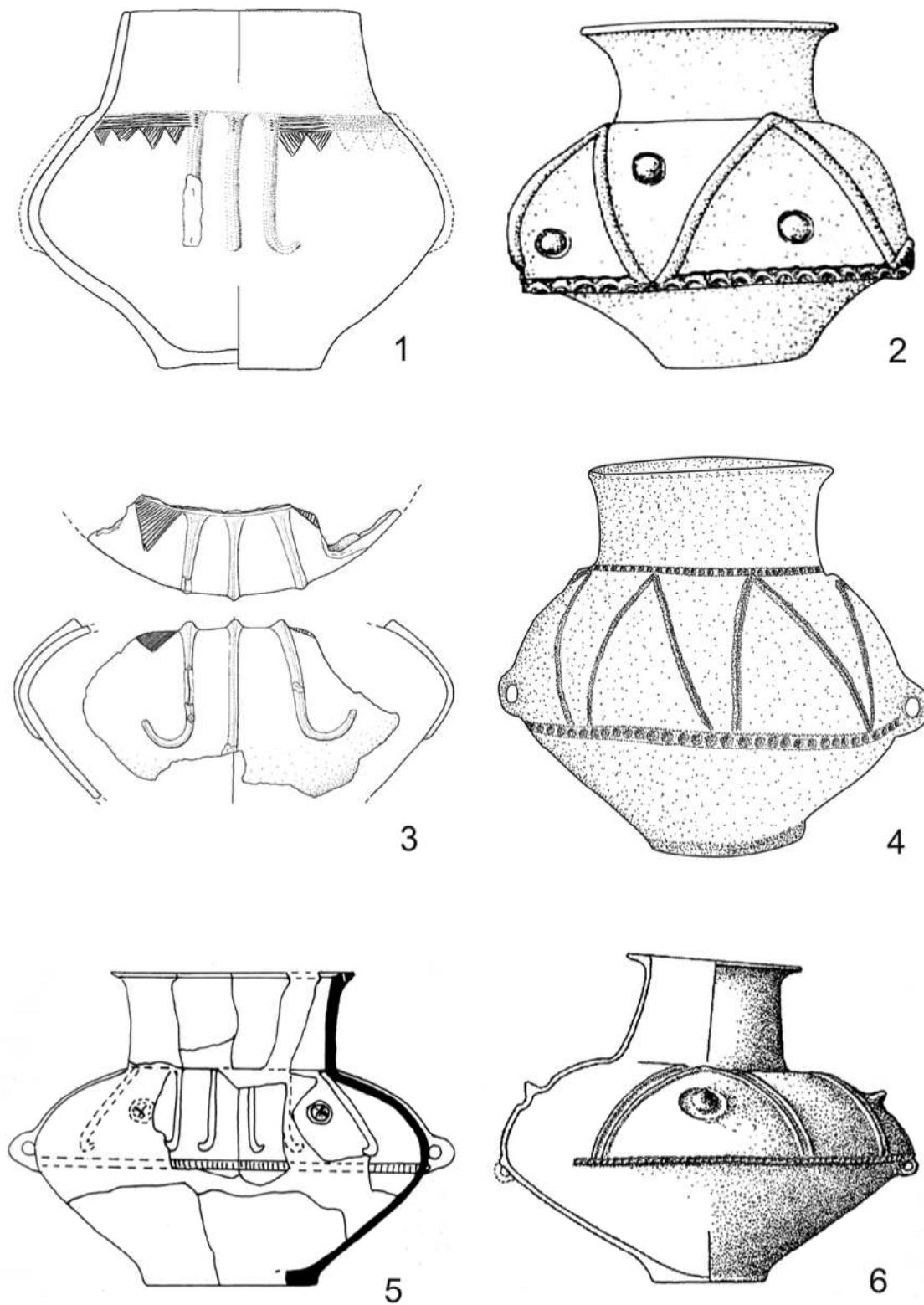
A – Majcichov-Dlhé lúky – kostrový hrob 15 (Benkovský-Pivovarová/Chropovský 2015, 208, Taf. 54: 15); B – Tiszafüred-Majoroshalom – žiarový hrob 58 (Kovács 1975, Pl. 5: 58); C – Mezőcsát-Hörcsögös – žiarový hrob 80 (Hänsel/Kalicz 1987, Taf. 10: 80); D – Budapest-Rákoskeresztúr (Szárny u. 7) – žiarový hrob (upravené podľa Schreiber 1971, 293, 1-3. két); E – Dunajúváros-Duna-dűlő – žiarový hrob 548a (Vicze 2011, 456, Pl. 223: 6-8); F – Dunajúváros-Duna-dűlő – žiarový hrob 603 (Vicze 2011, 455, Pl. 222: 5, 6). Bez mierky. Autor: J. Godiš

Tab. II. Nálezové celky s výskytom amfor zdobených oblúkovitými plastickými lištami.
G - Franzhausen II - kostrový hrob 1296 (Neugebauer/Gattringer 1989, Abb. 26: 1296/3, 4); H - Mannersdorf am Leithagebirge-Hanfretzfeld-West - depónia 3 (Neugebauer 1980, 193, Abb. 20: 82);
I - Budapest-Skála - výber nálezov z kultového objektu 128 (Szilas 2016); Nálezy bez kontextu: 1 - Marosvásárhely (Târgu Mureş) (Hänsel 1968b, Taf. 30: 20); 2 - Rácegres (Hänsel 1968b,
Taf. 2: 31). Bez mierky. Autor: J. Godiš

Tab. III. Nálezy amfor zdobených oblúkovitými plastickými lištami. 1 – Rákoczifalva-Kastélydomb (Kovács 1981, 89, Abb. 1: 5); 2 – Szeged-Bogárzó (Foltiny 1957, 31, Taf. I: 5); 3 – Steinabrunn (Willvonseder 1937, 400, Abb. 8: 25); 4 – Dvory nad Žitavou-Komáromi díllő (Točík 1956, 43, Tab. XVII); 5 – Vadászán-Tanya (Kállay 1983, 54, Abb. 14); 6 – Zákányszék-Homokkultúra Mezőgazdasági Szakszövetkezet-Ny/37 (Sánta 2004, 74, 4. kép: 5); 7, 8 – Budapest-Zugló (Vízakná u.) (Kőszegi 1973, 27, 13. kép: 4, 9); 9 – Šurany-Nitriansky Hrádok-Zámeček – sektor D/23, vrstva (upravené podľa Točík 1978-1981, 89, Taf. LXXXIX: 25); 10 – Bag – v blízkosti železničnej stanice (upravené podľa Kovács 1965, 67, 14. Ábra: 2). Bez mierky. Autor: J. Godiš

Tab. IV. Rôzne formy variantov dekorácie plastickými lištami. 1, 3 – Nitra-Mostná ulica – sídliskový objekt 16 (Březinová 2010, 35, Taf. IV: 1, 7); 2 – Szeged-Bilisics (Hänsel 1968b, Taf. 32: 6); 4 – Szeged-Bogárzó (upravené podľa Foltiny 1957, Taf. II: 8); 5 – Csólyospálos – žiarový hrob E8 (Kustár/Wicker 2002, 180, Taf. VII); 6 – Malá nad Hronom-Rövid föld (Ožďáni 2015, 142, obr. 112).
Bez mierky. Autor: J. Godiš